

28. Perepeliak I. Neopalyma kupyna / I. Perepeliak.– Kharkiv: Maidan, 1997.– 176 p.
 28. Ryl'skyi M. Zibrannia tvoriv u 20 tomakh. T. 4 / M. Ryl'skyi.– K.: Nauk. dumka, 1984.– 424 p.
 29. Scherr B. Beginning at the End: Rhyme and Enjambement in Brodsky's Poetry / B. Scherr // Brodsky's Poetics and Aesthetics. – Basingstoke; London, 1990. – P. 176-193.
 30. Shapir M. Tri reformy russkogo stikhotvornogo sintaksisa (Lomonosov — Pushkin — Iosif Brodskij) / M. Shapir // Shapir M. I. Stat'i o Pushkine. – M.: Yazyki slavyanskikh kul'tur, 2009. – P.11 – 70.
 31. Shengeli G. Tekhnika stikha / G. Shengeli.– M.: Gosizdat, 1960.– 312 p.
 32. Shevchenko T. Zibrannia tvoriv u 6 tomakh. T.1 / T. Shevchenko.– K.: Nauk. dumka, 2003.– 784 p.
 33. Slavutych Yar. Tvory / Yar Slavutych.– T. 1.– K.:Dnipro”, Edmonton: Slavuta, 1988.– 472 p.
 34. Spaggiari B. L'enjambement di Bernardo Tasso / B. Spaggiari // *Studi di Filologia Italiana*. – Firenze, 1995. – Vol. 52. – P. 111– 139.
 35. Stus V. Zibrannia tvoriv : u 12 t. – T. 5 : Palimpsesty / V. Stus – K. : Fakt, 2009. – 768 p.
 36. Svyntsova I. O. Realizatsiia prahmatychnoho potentsialu virshovoho perenosu v poetychnomu dyskursi Dzh. Bairona / I. Svyntsova // *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho ped. un-tu im. K. D. Ushynskoho. Lihvistychni nauky*, № 14. – Odesa, 2012.– P. 274 – 282.
 37. Tomashevskij B. Teoriya literatury: poehitika / B. Tomashevskij.– M. – L.: Gosizdat, 1930.– 240 p.
 38. Tychyna P. Zibrannia tvoriv u 12 tomakh / P. Tychyna. – K.: Nauk. dumka, T.1, 1983.– 736 s.; T. 2, 1984.– 664 p.
 39. Ukrainka Lesia. Zibrannia tvoriv u 12 tomakh / Lesia Ukrainka.– T. 3.– K.: Nauk. dumka, 1976. – 400 p.
 40. Volvach P. Krov zukhvala/ P. Volvach.– K.: Ukrainskyi pysmennyk, 1998.– 130 p.
 41. Wagner A. Unbedeutende Reimwörter und Enjambement bei Rilke und in der neueren Lyrik / A.Wagner.– Bonn: Röhrscheid, 1930.– 238 S.
 42. Yakub'skyi B. Nauka virshuvannia / B. Yakub'skyi .– K.: VPTs “Kyiv'skyi universytet”, 2007.– 207 p.
 43. Zerov M. Tvory v 2 t / M. Zerov.– K.: Dnipro, 1990.– T.1.– 846 p.
 44. Zerov M. Ukrainske pysmenstvo / M. Zerov / uporiad.. M. Sulyma.– K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko “Osnovy”, 2003.– 1304 p.
 45. Zhirmunskij V. Teoriya stikha / V. Zhirmunskij .– Leningrad: Sov. pisatel', 1975.– 664 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анатолій Мойсієнко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та прикладної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: граматика і поетика української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Anatolii Moisiienko – Professor in Linguistics, PhD, Head of Ukrainian Language and Applied Linguistics Department in the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: grammar and poetics of the Ukrainian language.

УДК: 811.112.2'24'28:316.7](477)(045)

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-191-200

НІМЕЦЬКА МОВА ТА ЇЇ НОСІЇ В УКРАЇНІ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Алла ПАСЛАВСЬКА (Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7314-3171>

e-mail: alla.paslawska@lnu.edu.ua

ПАСЛАВСЬКА Алла. НІМЕЦЬКА МОВА ТА ЇЇ НОСІЇ В УКРАЇНІ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ. У статті проаналізовано вплив німців та німецької мови на теренах України на українську культуру, мову та літературу. Простежено етапи поповнення німецькою лексикою українського словникового складу. Німецькомовні письменники теж зробили вагомий внесок у розвиток української літератури. Німецька мова залишається однією з провідних іноземних мов в Україні. Збереження німецької (німецькомовної) культурної спадщини в Україні та її вивчення може слугувати прикладом для популяризації інших мов і культур.

Ключові слова: німці, німецька мова, міжкультурна комунікація, запозичення, німецька мова як іноземна.

PASLAWSKA Alla. GERMAN AND ITS SPEAKERS IN UKRAINE: FROM ORIGINS TO PRESENT DAY. The article analyzes the influence of Germans and the German language in Ukraine on Ukrainian culture, language and

literature. It traces the stages of replenishment of the Ukrainian vocabulary with German vocabulary. German-speaking writers also made a significant contribution to the development of Ukrainian literature. German remains one of the leading foreign languages in Ukraine. Preservation of German (German-speaking) cultural heritage in Ukraine and its study can serve as an example for the promotion of other languages and cultures. The article presents a modified three-level model of possible relations between different cultures proposed by W. Welsh. There have been outlined multicultural, intercultural and transcultural aspects of such relations. In Ukraine, it is formed by the coexistence of different in content and forms ethnic cultures (multicultural aspect), which, despite the differences, under the pressure of social, socioeconomic factors interact (intercultural aspect). In addition, there is another dimension – transcultural, which involves not so much mixing elements of different cultures and eliminating the boundaries between national cultures, as the possibility of the existence of a certain culture not only within individual national entities, but also adopting transcultural elements. In particular, it allows into consideration as part of the Ukrainian cultural heritage the works of all those artists who, due to various life circumstances, were forced to leave their home country and create abroad still being part of its culture.

Keywords: *Germans, German language, intercultural communication, adoption, German as a foreign language.*

Постановка проблеми. Україна – багатоетнічна держава, в якій проживає біля 130 національних меншин. Хоча сьогодні кількість німців в Україні налічує лише 0,07% (за переписом 2001 року) від загальної кількості українського населення, вони залишили глибокий слід в історії України, про що свідчать численні будівлі німецьких архітекторів, літературні твори низки німецьких письменників – вихідців із України, вплив німецького права на українське законодавство, а також багато слів німецького походження в українській мові.

У національній пам'яті українців сучасна німецька мова асоціюється з прогресом, освітою, соціальною справедливістю та процвітанням. Німецька мова була й залишається однією з провідних мов світу. На теренах України у неї теж були свої «зоряні» години. У зв'язку з цим було б цікаво здійснити розвідку, присвячену німецьким (австрійським) колоністам в Україні та проникненню елементів їхньої мови в українську. Така інформація заслуговує на поширення в українському суспільстві для загального усвідомлення розмаїтості населення України та їхнього внеску у формування української мови, культури й держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи питання міжкультурної комунікації, покликаємось на широке та динамічне розуміння культури. З одного боку, культуру можна трактувати як «створений людиною [...] світ духовних благ, матеріальних артефактів та соціальних інститутів» (Nünning, 2009), з іншого боку, культура – це «система значень, яку люди створюють для своєї орієнтації відповідно до життєвих умов» (Auerheimer, 1991: 84). Переходи між національними культурами можливі та неминучі. «Цей міжпросторовий перехід між фіксованими ідентичностями відкриває можливість культурної гібридності, в якій є місце для відмінностей без перейнятої або встановленої ієрархії» (Bachmann-Medick, 2010: 200).

Релевантним для дослідження німецького впливу на українську культуру та мову є питання взаємозв'язку між термінами полікультурний (мультикультурний), міжкультурний та транскультурний (Welsch, 1995). У цій розвідці дотримуємося погляду, що всі три поняття взаємодіють, перетинаються і не виключають одне одного. Вихідною в цьому сенсі є теза Д. Барта: «Світ зблизився» (Barth, 2000: 27). Це змушує людей як не лише соціальних, а й культурних істот, спілкуватися між собою. Форми культурної взаємодії можуть бути різними. Найвідоміші з них базуються на трьох моделях – мультикультуральності, інтеркультуральності та транскультуральності.

Мультикультуральність передбачає, що різні культури мирно співіснують і не формують якихось гібридних сполук (Reiners, 2012: 22). Інтеркультуральність означає контакт між культурами, пізнання іншої культури та взаємовплив, попри очевидні культурні відмінності. Культури розглядаються при цьому не як статичні, а як динамічні структури, що постійно зазнають змін (Barth, 2000: 37). Транскультуральність пов'язуємо не з тим фактом, що культури, з погляду «всіх культурних вимірів» та на всіх можливих рівнях (макро- та мікрорівні), пронизують одна одну, переплітаються та змішуються» (Welsch, 2010: 43), а радше з перетином культурами кордонів, за яких зберігаються домінуючі характеристики культури (культур), з можливістю їхнього розширення новими.

Мета статті – змоделювати та описати в контексті взаємодії між мультикультуральністю, інтеркультуральністю та транскультуральністю німецький (в широкому сенсі цього слова) внесок у культуру та мову України. На українських територіях німецький елемент формував загалом однорідну, замкнену в собі культуру в колі інших культур (мультикультурний аспект), яка, однак, під тиском суспільних, соціальних та економічних обставин була змушена контактувати з іншими національними культурами в рамках спільних політичних структур (інтеркультурний аспект). Водночас, німці та німецька мова в Україні залишались представниками своєї нації і носіями своєї мови, плекали свої звичаї і традиції та передавали їх наступним поколінням (транскультурний аспект).

Виклад основного матеріалу дослідження. Германці належали до найдавніших національних меншин на території сучасної України (I ст. до н. Е. – IV ст. н. е.). Окрім цього першого етапу колонізації німецькими племенами розрізняють два подальші періоди німецької колонізації: VI – XIV та XVI – XIX ст. (Krallert, 1958, цит. за Wunsch, 2018: 27). Саме з першим періодом німецької колонізації пов'язують сьгоднішнє позначення українською мовою німців *петс'* тих, хто говорить незрозуміло або німий (Васильчук, 2017: 6).

В україністиці виокремлюють сім періодів українсько-німецьких мовних контактів (Русанівський, 2000: 682–683). Першим називають період з X по XI століття. Звертається увага на неможливість відрізнити германізм дохристиянських часів від німецьких запозичень часів Київської Русі. Тому перші германізми розглядають у спільній групі із запозиченнями з X – XI століття (Войагова, 2018: 115).

Перші письмові згадки про німців на території України походять з X століття. У 957 р. княгиня Ольга відвідала Константинополь з великим супроводом, де зустрілася з імператором Оттоном I Великим. На її пізніше прохання про архієпископа та інших священників для своєї держави з Магдебурга до Києва було відправлено висвяченого на єпископа Адальберта Магдебурзького (Васильчук, 2017: 8). У XI столітті з'явилися перші невеликі німецькі торгові колонії, після чого шлюбами поєдналися київські та німецькі княжі роди. Унаслідок цих процесів до української мови було запозичено нові слова німецького походження, напр.: *brinja*, броня ← got. * *brunjô*, ahd. *Brunnja*; *knjaz* ← ahd. got. * *kuniggs*, ahd. *kuning* (Етимологічний словник²⁶).

Другий період німецько-українських мовних контактів історично пов'язаний із розпадом Київської Русі та утворенням кількох невеликих князівств. Після зруйнування Києва монголо-татарами в 1240 р. Галицько-Волинське князівство відіграло особливу роль (Васильчук, 2017: 10). Запровадження магдебурзького права зміцнило німецько-українські економічні та мовні контакти. У Галицько-Волинському літописі зустрічаються, напр., такі слова німецького походження, як *герцик* (*Herzog*) або *цебер* (*Zober / Zuber*) (Русанівський, 2000: 682).

Низка німецьких слів збагатила український словниковий склад у XIV–XVII століттях, у третій період німецько-українських мовних контактів. У цей час у Східній Європі постало Велике князівство Литовське, до якого належала також значна частина української території. Мова нової держави перейняла велику кількість німецьких слів, напр.: *крам* (*Kram*), *ярмарок* (*Jahrmarkt*). З другої половини XVI століття численні німецькі слова запозичуються в українську мову через польську, коли українські території потрапили під владу польської корони та мови: *друк* (*Druck*), *дах* (*Dach*), *арфа* (*Harfe*) (там само).

Особливо інтенсивні німецько-українські мовні контакти мали місце у XVIII столітті, як на заході, так і на сході України (четвертий період). Під час першого поділу Польщі в 1772 р. західна частина опинилася під владою монархії Габсбургів, яка намагалася онімечити свою нову коронну землю шляхом численних реформ. На схід України, який перебував в Російській імперії, на запрошення російських царів прибували численні німецькі ремісники, офіцери та лікарі, які приносили з собою власну термінологію і поширювали її: *фуганок* (*Fügebank*), *гауптвахта* (*Hauptwache*), *єфрейтор* (*Gefreiter*) (Русанівський, 2000: 683).

На XIX – початок XX століття припадає п'ятий період німецьких запозичень в українську мову – багатьох наукових термінів, особливо з філософії, психології та техніки. З

²⁶ Тут і далі по тексту етимологія слів з *Етимологічного словника української мови*. Т. 1–7. Київ, 1982–2012.

цього часу походить кілька перекладів наукових текстів Івана Франка, який вільно володів німецькою мовою, писав для численних німецьких та австрійських газет і одночасно перекладав з німецької на українську мову, щоб ознайомити своїх співвітчизників з провідними ідеями Заходу. У його мові було багато германізмів, які були дуже поширені в Галичині. Під суттєвим впливом німецької мови шляхом безпосереднього запозичення або через польську (на Заході) чи російську (на Сході) формувались українські фахові мови та терміни: *культуртрегер* (*Kulturträger*), *конфлікт* (*Konflikt*), *рентген* (*Röntgen*) (там само).

У шостий період запозичень з німецької мови в українську німецька мова часто ставала першою іноземною мовою в Радянському Союзі, яку в університетах та школах викладали обов'язково. Мова принесла нові терміни та позначення для них. Лексика походила як з політичної, так і з академічної сфер: *рейхстаг* (*Reichstag*), *тонфільм* (*Tonfilm*), *анилаг* (*Anschlag*) (там само)..

Німецька лексика воєнного часу в основному була пов'язана з військовим сектором: *бліцкриг* (*Blitzkrieg*), *капут* (*kaputt*), *фриц* (*Fritz*), *генде гох* (*Hände hoch*). Вона поступово зникла з активного словника або стала частиною історизмів (там само).

Останній, сьомий період охоплює німецькі слова, які збагатили українську мову після Другої світової війни завдяки стосункам між Україною та НДР, ФРН та Австрією. Це насамперед політичний лексикон, який використовується на позначення німецьких реалій: *бундестаг* (*Bundestag*), *бундесрат* (*Bundesrat*), а також повсякденні назви: *кавоперерва* (*Kaffeepause*), *цейтнот* (*Zeitnot*), *шлягер* (*Schlager*) (там само).

Звичайно, поняття німецьких запозичень українською мовою включає досить неоднорідні явища. Німецькі поселенці приїжджали з різних німецьких регіонів у різний час, говорили на різних діалектах і мали свої звичаї та традиції. Якого віросповідання вони дотримувались (католики, протестанти (лютерани і реформати) чи меноніти), з яких областей (південно-західні німці, богемські, сілезькі) походили, чи було їх поселення «суто німецьким» чи первинно «суто слов'янським» (Kuhn, 1930), відіграло важливу роль у цьому процесі.

Історія німців та німецької мови в Україні дуже розмаїта. Незважаючи на певну ізольованість, вони таки зазнавали русифікації, полонізації чи українізації. Це відбувалось, зокрема, там, де німці проживали компактно, поряд із іншими етнічними групами, особливо в сільській місцевості. Втрата рідної мови проходила типові фази: 1) прийняття чужої мови як засобу зовнішньої комунікації з навколишнім світом, 2) використання слов'янської мови у спілкуванні з наймитами, 3) переважання слов'янської мови над німецькою у домашньому вжитку, 4) запровадження аналогічних мовних стосунків у «суто німецьких» населених пунктах (Kuhn, 1930: 160).

Окрім усіх цих відмінностей між групами та періодами німецької колонізації в Україні, більшість німців на українських територіях визначались спільною рисою – прогресивним впливом на розвиток українських земель. Німецькі поселенці сприяли зростанню кількості українських сіл та міст, вони приносили зі собою нові міські та сільські структури, сприяли ущільненню поселень та новими формами поселення. Важливим було також поживлення розвитку ринкової економіки і особливо сільськогосподарської технологічної революції під впливом німців (підживлення ґрунтів, вирощування картоплі (*szwabki*) та конюшини). Однак більш вирішальним був не матеріальний, а інтелектуальний вплив німців на українське населення. Німецькі колоністи були вільними, здібними та заповзятими людьми, які передавали та поширювали нові європейські правові ідеї та новий дух часу на українських землях. Це закарбувалось у національній пам'яті українців, про що свідчать відповідні українські прислів'я: «Німець – як верба – де го посадиш, там ся прийме; Німця не перепишеш, а жінки не перелюбиш» (Свенціцький, 1905: 312).

Долі німецьких колоністів суттєво відрізняються одна від одної, залежно від того, коли вони колонізували українську територію, коли їх змусили покинути її, або коли вони повністю асимілювались або мусили асимілюватися.

Типові явища найкраще проілюструвати на конкретних прикладах. У своєму нарисі «Der Untergang Sarmatiens» (Нгусак, 2005) український історик Ярослав Грицак описує історію Юлії Шнайдер, яка народилася у Миколаєві під Львовом у 1860 році. Її батько Юліус Шнайдер був австрійським держслужбовцем німецького походження, мати Юлія

Лопушанська – дочкою українського греко-католицького священника. Юлія розмовляла трьома мовами – німецькою, польською та русинською. Спочатку її навчав німець удома, потім вона відвідувала Львівську учительську семінарію. Після закінчення семінарії викладала у Львові та в селах поблизу. Вона стала відомою поетесою в Галичині під псевдонімом Уляна Кравченко. У політичному та художньому плані вона перебувала під впливом Івана Франка, який, на її думку, був її «єдиною справжньою любов'ю». Але заміж вона вийшла за поляка. У цьому шлюбі було троє дітей – дві доньки та син. Традиційно в більшості змішаних шлюбів того часу чоловіками були поляки та римо-католики, тоді як жінки – українки та греко-католики. Потім сини переймали конфесію свого батька, а доньки – матері. Під час українсько-польської війни 1918–1919 років Юлія жила з родиною у Перемишлі. Я. Грицак розповідає, як родина спочатку зібралася за спільним сніданком, а потім змушені були розійтися, бо одна донька була медсестрою в українській армії, а син воював у польській армії. Юлія Шнайдер померла у великих злиднях у Перемишлі в 1947 році.

Літературна діяльність німецькомовних письменників різного походження, які народилися в Галичині і які з різних причин вирішили писати свої твори німецькою мовою (Woldan, 2012: 16) – також одна з визначних сторінок німецької мови в Україні. Галичина, найбільша й найбідніша коронна земля монархії Габсбургів на той час, досягла великих успіхів у цьому плані. Після анексії Галичини реформи Йосифа II передбачали використання німецької мови як державної у всій країні (Glassl, 1975: 242). Окрім заповнення посад у всіх державних структурах німцями, в поліції та в системі освіти, центральна адміністрація у Відні намагалася германізувати населення в провінції. Це особливо вплинуло на єврейське населення, яке розмовляло їдиш і для якого вивчення німецької мови не складало особливих труднощів (Glassl, 1975: 214). Оскільки їдиш до Першої світової війни як державна мова не визнавався, цей факт також прискорив процес асиміляції євреїв та їх швидкий (порівняно з іншими народами) перехід на німецьку. Це частково пояснює, чому німецькомовна література Галичини в основному представлена авторами єврейського походження.

Одним з найважливіших німецькомовних авторів у Галичині вважають Леопольда фон Захер-Мазоха (молодшого) (1836–1895), який вперше зробив Галичину темою німецькомовної літератури. Він народився в сім'ї директора львівського поліції, родом з Богемії, та дочки ректора Львівського університету, угорсько-українського походження. Найважливішими темами у творчості Захер-Мазоха є міжконфесійне, соціальне та національне сусідство в Галичині. Ще молодим письменником він вніс в австрійську літературу новаторську літературну форму, попередницю натуралізму, і вважався, на думку тодішнього критика Фердинанда Кюрнбергера, великою надією зі Сходу (Kłńska, 1992: 395).

У своєму першому романі «Eine galizische Geschichte», Захер-Мазох із захопленням розповідає про свою мультикультурну батьківщину Галичину: «Тож вітаю вас усіх у краї, де всіх нас породила Галичина: поляків, українців, німців та ізраїльтян! [...] незалежно від того, чи на Вашому гербі зображений переможний двоголовий орел чи сумний білий орел, чи дивитесь Ви на світ крізь біло-червоне чи чорно-жовте скло, чи Ви молитесь в синагогах, молитовних домах або в церквах – я всіх вас вітаю сердечно» (Sacher-Masoch, 1858: 6).

Із великою симпатією Захер-Мазох зображає українців і вперше робить їх протагоністами своїх творів і навіть ототожнюється з ними. У новелі «Дон Жуан з Коломиї» (1864) він зобразив подружжя українців, приречених на нещастя в надзвичайно консервативному на той час шлюбі. Ця тема розгорталася на фоні зображення політичної боротьби між українцями та поляками (Kłńska, 1992: 397). Тут Захер-Мазох позиціонував себе як прихильник австрійської ідеї, від якої згодом відмовився на користь космополітичної ідеї світу як «церкви» для всіх народів.

Іншою важливою темою для Захер-Мазоха було зображення євреїв, яким присвячено його новели «Гасара Раба» (1874), «Юдейський Рафаель» (1881) і «Глюй» (1882). Захер-Мазох ідеалізує єврейське життя, виступає за збереження їхнього побуту і традицій та проти асиміляції євреїв (Kłńska 1992: 399). Сам він визнає безнадійність будь-яких міжконфесійних любовних стосунків, єдину перспективу яких він бачить у нещасті чи смерті головних персонажів (Kłńska 1992: 400).

Контroversійно трактує цю тему ще один німецькомовний галицький письменник, Карл-Еміль Француз (1848–1904), який за життя був одним із найвідоміших галицьких письменників. Француз народився в Чорткові (сьогодні в Тернопільській області) у заможній єврейській родині, яка сповідувала підтримку німецької нації та культури. Так само, як Захер-Мазоха, української мови Француза навчила українська служниця. Згодом він опанував німецьку та іврит. Француз також присвячує свої твори пригнобленим народам своєї батьківщини – русинам та євреям. На відміну від Захер-Мазоха, він бачить майбутнє євреїв в просвітництві та відмові від консервативних традицій (Kłanska, 1992: 414). Але навіть у нього міжконфесійні стосунки мають мало шансів на щасливе майбутнє. Француз захоплюється німецькою культурою, виступає за секуляризацію євреїв, але не бачить на прикладі головних героїв своїх романів якогось потенціалу для вирішення конфлікту між освіченими євреями та ортодоксальним юдаїзмом з одного боку та, з іншого, антипатією християн до євреїв.

Одним із найвідоміших німецькомовних галицьких авторів був Йозеф Рот (1894–1939), який народився в Бродах поблизу Львова в єврейській родині (Cybenko, 2013: 30). Свого душевно хворого батька він ніколи не бачив, натомість створив його постать у своїх творах (Kłanska, 1992: 451). Якийсь час Рот брав участь добровольцем у війні, після війни працював у різних німецькомовних газетах та писав свої новаторські репортажі – суміш фактів та вигадок. Рот постійно подорожував, що є, мабуть, однією з причин, чому центральною темою його творів є транзит. Вважають, що в романі «Готель Савой» він описав один із львівських готелів. Рот мріяв про Європу, яка б стала своєрідним готелем для відвідувачів з різних прощарків.

Рот також сумував за батьківщиною, яку зруйнувала Перша світова війна. Занепад цісарської монархії Йозеф Рот зустрічає в злиднях та проблемами з алкоголізмом. Своєю творчістю він долучився до того, що Галичина не зникла як тема з літературної сцени в Європі.

Менш відомими, але не менш цікавими є такі німецькомовні автори з Галичини, як Сома Моргенштерн (1890–1976), Александр Гранак (1890–1945), Генрі Вільям Кац (1906–1992) та інші, які, незважаючи на різні долі та місця проживання, залишилися вірними своїй Галичині до смерті (Cybenko, 2014: 111). Це відношення до Галичини особливо виразно описується псевдонімом єдиного лауреата Нобелівської премії з Галичини – Самуеля Йозефа Агнона (1888–1970), власне Шмуеля Йозефа Чачкеса, який народився в Бучачі (Східна Галичина) в сім'ї торговця хутром, равина за отриманою освітою. На додаток до іврити та їдишу він вільно володів польською, українською та німецькою мовами. Свої твори він почав писати на їдиш, а після переїзду до Палестини в 1909 році перейшов на іврит. У 1924 році він змінив своє ім'я на псевдонім Агнон. У 1908 році було опубліковано його новелу під назвою «Агунот». Агуна (буквально «прикута ланцями жінка») означає на івриті жінку, якій заборонено одружуватися, оскільки її чоловік не дав їй письмової згоди на розлучення. Дослідники Агнона стверджують, що він використовував свій псевдонім, щоб передати сою залежність частково від юдаїзму, частково від Галичини, з якою він ніколи так і не зміг розлучитися (Kühn, 2018). Цей псевдонім можна також застосувати і щодо інших німецькомовних галицьких письменників, які не могли забути свою країну походження і таким чином творили такі транскультурні явища, як Галичина, німецькомовна література Галичини та Україна в цілому.

Як бачимо, німецька культурна спадщина в Україні є багатошаровим і дуже неоднорідним явищем. За деякими песимістичними твердженнями, в Україні від німецької культури не залишилось нічого, крім приблизно 30 000 етнічних німців, багато з яких забули свою німецькі корені. Але культура формується, як ми знаємо, набагато більшою кількістю компонентів, ніж просто етнічні корені. Важливішою є національна пам'ять українців та місце в структурі цієї пам'яті німецької мови та німців. Вони можуть залишити певний слід, але пізніше зникнути через брак уваги, або їх можна постійно підтримувати та розвивати шляхом систематичної роботи над історичною пам'яттю.

Сучасне українське суспільство перебуває в пошуках своєї ідентичності. Це означає не лише підтримку своєї культури, але й опрацювання минулого у всій його складності, побудова сьогодення, в якому всі етнічні групи, що проживають у країні, почувуються

захищеними та окреслення майбутнього полікультурної країни, яка все ще бере участь у війні з Росією, після якої рано чи пізно доведеться гоїти рани.

Одним із важливих завдань молодій українській державі є показати всім етнічним групам, які її населяють, що їхня присутність у культурному ландшафті України є важливою та бажаною. Для України, з такою великою кількістю національних меншин, це нелегке завдання. Але успішні приклади можуть показати, як працює модель. У зв'язку з цим німецька культурна спадщина та її підтримка в Україні можуть запропонувати досвід для наслідування.

Україна має свою німецьку меншину, яка координується Радою німців в Україні (Internetportal). Зусилля українських німців щодо збереження національних традицій німців підтримують німецькі установи в Україні - посольство Німеччини в Києві, Гете-Інститут в Україні, Німецька служба академічних обмінів та ін.

Громадська організація «Всеукраїнська асоціація українських германістів» також ініціює та реалізує багато культурних проектів (Wandkalenderwettbewerb 2020). Важливо, щоб учні та студенти брали участь у таких проектах. Їм пропонується знайти пам'ятники німецьких архітекторів у своїх місцевостях, розповісти про німецькомовних письменників з України та візуалізувати їхні твори. Це осучаснює історію. Молоді українці усвідомлюють внесок своїх співвітчизників німецького походження в українську культуру. Це також посилює відчуття приналежності до європейської культури.

Для сприяння розвитку німецької мови необхідний відповідний обсяг і рівень її викладання. Німецька мова досі є однією з чотирьох іноземних мов, які традиційно вивчають в українських школах. Традиційно в українських шкільних навчальних закладах переважно викладають чотири іноземні мови: англійську (91,7%), німецьку (6,5%), французьку (1,6%), іспанську (0,08%). Донедавна можна було задовільнитися кількістю тих, хто вивчає німецьку, оскільки вона була відносно стабільною. Тим часом спостерігається сильно негативна тенденція щодо всіх іноземних мов, окрім англійської. Якщо близько 10 років тому англійську мову вивчали 77,5%, а німецьку – 17,2% учнів, то сьогодні лише 6,5% учнів вивчає німецьку, тобто, частка учнів, які вивчають німецьку мову в українських школах, за 10 років зменшилась більш ніж удвічі (Paslawska, 2017: 81).

За таких умов мусять і заняття з німецької мови, і українська германістика в цілому відкрити нові перспективи для учнів та студентів, які спонукали б їх прийняти рішення вивчати німецьку мову. Потрібно трохи переглянути мотиваційні фактори. Сьогодні вже недостатньо говорити, що варто вивчати німецьку, оскільки це мова Гете, Кафки, Бетговена, Фройда та Айнштайна. Інші факти тут, мабуть, набагато переконливіші: майже п'ята частина всіх книг у всьому світі видається німецькою мовою; німецька мова є другою за використанням у науці; знання німецької мови покращує шанси на ринку праці; той, хто вивчає німецьку мову, відкриває для себе важливий інтелектуальний, економічний та культурно-історичний простір Європи. Не можна не помітити ще один аргумент на користь німецької мови в Україні. Німецькою мовою розмовляли численні німецькі колоністи, які в різні часи брали участь у розбудові країни. Німецька мова була мовою багатьох відомих письменників, що народилися в Україні. Через німецьку як мову-посередник Іван Франко перекладав українською мову з понад тридцяти мов, щоб ознайомити своїх співвітчизників зі здобутками світової літератури. Він писав німецькою мовою для численних німецькомовних європейських газет та повідомляв про ситуацію в Україні.

У наш час, звичайно, вже недостатньо популяризувати вивчення іноземної мови за допомогою історичних фактів. У ситуації сильної конкуренції з іншими іноземними мовами, але перш за все з англійською, як *lingua franca*, здобувачам іноземних мов потрібно пропонувати цікаві, інформативні та інноваційні уроки німецької мови. Викладання німецької мови має давні та успішні традиції в Україні. Німецькі школи, тобто школи з поглибленим вивченням німецької мови мають добру славу в Україні. Зазвичай, такі школи мають добрі контакти з кафедрами германістики в українських університетах, студенти яких приходять на практику до школи і одночасно рекламують свої кафедри, так що багато випускників шкіл з поглибленим вивченням німецької мови згодом вирішують вивчати германістику в університетах.

На жаль, кількість українських студентів-германістів за останні роки зменшилась. По всій Європі також лунають скарги на зменшення кількості студентів-германістів, і, швидше

за все, причина ховається в кризі філологічної освіти загалом. Але цей факт також стає викликом для української германістики. Вона намагається зробити свій фах привабливішим за допомогою інноваційних дидактичних методів та оцифрування процесу навчання. Успішні проекти включають численні перекладацькі проекти, в яких студенти та викладачі перекладають твори німецькомовних письменників з України українською мовою. Сюди входять двомовні антології кафедри міжкультурної комунікації та перекладознавства Львівського університету імені Івана Франка: *Була собі Галичина* (2012), *Галичина. З Великої війни* (2014), *Vivere Memento: Антологія німецькомовних творів Івана Франка* (2016), *Львів. Літературний путівник* (2017) (Paslawska, 2013; Paslawska, 2014; Paslawska, 2016; Paslawska, 2017).

Навіть пошукова робота є чудовою можливістю дослідити життя і творчість відомих німецькомовних письменників та їхній внесок в українську літературу. Вивчення літературних процесів, творчості найвидатніших письменників, зокрема німецького походження, знайомить людей з історією країни, допомагає краще зрозуміти її, застерігає від помилок у майбутньому та вчить цінувати свою та чужу культури.

Висновки і перспективи дослідження. Історія німців та німецької мови в Україні сягає далекого минулого. На сьогоднішній день важко уявити, що великі українські території були в Середньовіччі німецькомовними. Німецькі колоністи були справжніми носіями культури в різні періоди історії України. Не можна недооцінювати їхній внесок у розвиток українського законодавства, будівництво сіл та міст, торгівлю та сільське господарство. Але настільки ж важливим чи навіть важливішим був інтелектуальний вплив німецьких колоністів, уявлення, які вони принесли з собою про свободу та справедливість. Німецька мова значно збагатила український словниковий фонд. У різні часи вона виконувала роль посередника, завдяки якому шедеври світової літератури перекладали українською мовою. У взаємодії з іншими мовами та культурами на українській землі німецька мова сприяла, з одного боку, розвитку української ідентичності, а з іншого боку була і є містком до Центральної Європи, де вона є вдома.

Щоб Україна залишалася привабливою для багатьох етнічних груп як мультикультурна країна, вона повинна поважати та плекати свою мультикультурну спадщину. Досвід популяризації німецької мови та культури в Україні можна застосувати до інших мов та культур.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Васильчук, Володимир: Етапи розселення німців в Україні // Історія німців України. Київ 2017. – С. 4–25.
2. Етимологічний словник української мови *slovník ukrajins'koji movy*. Т. 1–7. Київ 1982–2012.
3. Кривець, Натяля: Німці в Україні // Смолій, Віталій та ін.: Енциклопедія історії України. Київ, 2010.
4. Русанівський, Віталій: Українська мова. Енциклопедія. Київ 2000.
5. Свенцицкий, Илларион: Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. Львов 1905.
6. Auernheimer, Georg: Kulturelle Identität als pädagogisches Problem // Fuchs, Max (Hg.): Kulturelle Identität. Remscheid 1991. – S. 80–96.
7. Bachmann-Medick, Doris: Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften. Hamburg, 2010.
8. Barth, Dorothee: Zum Kulturbegriff in der Interkulturellen Musikpädagogik // Knolle, Niels (Hg.): Kultureller Wandel und Musikpädagogik (Musikpädagogische Forschung Bd. 21). Essen, 2000. –S. 27–50.
9. Boyarova, Lyudmyla: Deutsche Lehnwörter in der modernen ukrainischen Literatursprache // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galizienendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne 2018. – S. 115–128.
10. Cybenko, Larissa: Das Galizien der Zwischenkriegszeit in den literarischen Reisebeschreibungen von Joseph Roth und Alfred Döblin // Der literarische Zaunkönig 2. 2013. – S. 28–40.
11. Cybenko, Larissa: Ostgalizien als Natur-, Kultur- und Sozialraum der erzählten Welt von Soma Morgenstern // Lajarrige, Jacques (Hg.): Soma Morgenstern. Von Galizien ins amerikanische Exil. Wege eines Grenzgängers. Reihe Forum: Österreich, Bd. 1. Berlin 2014. – S. 111–148.
12. Durkot, Juri: Straßen, Namen und Lemberger Familien: Ein Essay über Trans-Formationen einer Stadt // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galizienendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne 2018. – S. 73–88.
13. Glassl, Horst: Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien 1772–1790. Wiesbaden 1975.
14. Hrycak, Jaroslaw: Der Untergang Sarmatiens // Pollack, Martin (Hg.): Sarmatische Landschaften. Nachrichten aus Litauen, Belarus, der Ukraine, Polen und Deutschland. Frankfurt a. M. 2005. – S. 129–147.
15. Internetportal der Deutschen der Ukraine, zu erreichen unter: <http://deutsche.in.ua/de> (Stand: 25.05.2020).
16. Kłańska, Maria: Die deutschsprachige Literatur Galiziens und der Bukowina von 1848 bis 1914 // Röska-Rydel, Isabel (Hg.): Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien. München 1992. – S. 379–482.
17. Krallert, Wilfried/Walter Kuhn/Ernst Schwarz: Atlas zur Geschichte der deutschen Ostsiedlung. Bielefeld, 1958.

18. Kuhn, Walter: Die jungen deutschen Sprachinseln in Galizien: ein Beitrag zur Methode der Sprachinselforschung. Münster, 1930.
19. Kühn, Tobias: Religion bei Samuel Agnon. Schreiben aus Erschütterung heraus // Deutschlandfunk, zu erreichen unter: https://www.deutschlandfunk.de/religion-bei-samuel-agnon-schreiben-aus-dererschuetterung.2540.de.html?dram:article_id=402986. (Stand: 25.05.2020).
20. Nünning, Ansgar: Vielfalt der Kulturbegriffe // Bundeszentrale für politische Bildung (Hg.): Dossier Politische Bildung, zu erreichen unter: <http://www.bpb.de/gesellschaft/kultur/kulturelle-bildung/59917/kulturbegriffe>. (Stand: 25.05.2020).
21. Paslawska, Alla/Jurko Prochas'ko/Tobias Vogel: Es war einmal Galizien. Lwiw 2012.
22. Paslawska, Alla/Tobias Vogel/Wolodymyr Kamianets: Galizien. Aus dem Großen Krieg. Lwiw, 2014.
23. Paslawska, Alla/Tobias Vogel/Alois Woldan: Vivere Memento: Anthologie deutschsprachiger Werke von Ivan Franko. Lwiw, 2016.
24. Paslawska, Alla: Deutsche Sprache und Germanistik in der Ukraine. Entwicklungen und Tendenzen // Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes. 1/2017, Jg. 64.– S. 79–83.
25. Paslawska, Alla/Tobias Vogel: Lwiw. Literarischer Reiseführer. Lwiw 2017.
26. Reiners, Katrin: Interkulturelle Musikpädagogik. Zur musikpädagogischen Ambivalenz eines trans- bzw. interkulturell angelegten Musikunterrichts in der Grundschule. Augsburg, 2012.
27. Sacher-Masoch, Leopold v.: Eine Galizische Geschichte. Schaffhausen, 1858.
28. Wandkalenderwettbewerb 2020 Was haben DACH-Länder und ihre Bürger für mein Land geleistet?, zu erreichen unter: <https://udgv.org/de/nachrichten/673-poster-oder-wandkalenderwettbewerb-2020-was-haben-dach-l-nder-und-ihre-b-rger-f-r-mein-land-geleistet> (Stand: 25.05.2020).
29. Welsch, Wolfgang: Transkulturalität. Zur veränderten Verfasstheit heutiger Kulturen // Zeitschrift für Kulturaustausch 1/1995. – S. 34–44.
30. Welsch, Wolfgang: Was ist eigentlich Transkulturalität? // Darowska, Lusyna (Hg.): Hochschule als transkultureller Raum? Kultur, Bildung und Differenz in der Universität. Bielefeld 2010. – S. 39–66.
31. Woldan, Alois: Einleitung. In: Paslawska, Alla/Jurko Prochasko/Tobias Vogel (Hgg.). Es war einmal Galizien ... Lwiw 2012. – S. 14–23.
32. Wunsch, Thomas: Deutsche Kolonisation und historisches Gedächtnis im östlichen Europa. Forschungsstand und Forschungsfelder // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galiziendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne 2018 – S. 27–54.

REFERENCES

1. Auernheimer, Georg (1991). Kulturelle Identität als pädagogisches Problem // Fuchs, Max (Hg.): Kulturelle Identität. Remscheid, S. 80–96.
2. Bachmann-Medick, Doris (2010). Cultural Turns. Neuorientierungen in den Kulturwissenschaften. Hamburg.
3. Barth, Dorothee (2000). Zum Kulturbegriff in der Interkulturellen Musikpädagogik // Knolle, Niels (Hg.): Kultureller Wandel und Musikpädagogik (Musikpädagogische Forschung Bd. 21). Essen, S. 27–50.
4. Boyarova, Lyudmyla (2018). Deutsche Lehnwörter in der modernen ukrainischen Literatursprache // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galiziendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne, S. 115–128.
5. Cybenko, Larissa (2013). Das Galizien der Zwischenkriegszeit in den literarischen Reisebeschreibungen von Joseph Roth und Alfred Döblin // Der literarische Zaunkönig 2, S. 28–40.
6. Cybenko, Larissa (2014). Ostgalizien als Natur-, Kultur- und Sozialraum der erzählten Welt von Soma Morgenstern // Lajarrige, Jacques (Hg.): Soma Morgenstern. Von Galizien ins amerikanische Exil. Wege eines Grenzgängers. Reihe Forum: Österreich, Bd. 1. Berlin, S. 111–148.
7. Durkot, Juri (2018). Straßen, Namen und Lemberger Familien: Ein Essay über Trans-Formationen einer Stadt // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galiziendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne, S. 73–88.
8. Etymolohitschnyj slovnyk ukrajins'koi movy (1982–2012). [Etymologisches Wörterbuch der ukrainischen Sprache]. Bde. 1–7. Kyjiv.
9. Glassl, Horst: Das österreichische Einrichtungswerk in Galizien 1772–1790. Wiesbaden 1975.
10. Hrycak, Jaroslaw (2005). Der Untergang Sarmatiens // Pollack, Martin (Hg.): Sarmatische Landschaften. Nachrichten aus Litauen, Belarus, der Ukraine, Polen und Deutschland. Frankfurt a. M., S. 129–147.
11. Internetportal der Deutschen der Ukraine, zu erreichen unter: <http://deutsche.in.ua/de> (Stand: 25.05.2020).
12. Kłańska, Maria (1992). Die deutschsprachige Literatur Galiziens und der Bukowina von 1848 bis 1914 // Röskau-Rydel, Isabel (Hg.): Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien. München, S. 379–482.
13. Krallert, Wilfried/Walter Kuhn/Ernst Schwarz (1958). Atlas zur Geschichte der deutschen Ostsiedlung. Bielefeld.
14. Kryvec', Natalija (2010). Nimci v Ukrajinі [The Germans in Ukraine] // Smolij, Vitalij u.a. (Hgg.): Encyklopedija istoriji Ukrajinі [The Encyclopedia of Ukrainian history]. Kyjiv.
15. Kuhn, Walter (1930). Die jungen deutschen Sprachinseln in Galizien: ein Beitrag zur Methode der Sprachinselforschung. Münster.
16. Kühn, Tobias: Religion bei Samuel Agnon. Schreiben aus Erschütterung heraus // Deutschlandfunk, zu erreichen unter: https://www.deutschlandfunk.de/religion-bei-samuel-agnon-schreiben-aus-dererschuetterung.2540.de.html?dram:article_id=402986. (Stand: 25.05.2020).
17. Nünning, Ansgar: Vielfalt der Kulturbegriffe // Bundeszentrale für politische Bildung (Hg.): Dossier Politische Bildung, zu erreichen unter: <http://www.bpb.de/gesellschaft/kultur/kulturelle-bildung/59917/kulturbegriffe>. (Stand: 25.05.2020).
18. Paslawska, Alla/Jurko Prochas'ko/Tobias Vogel (2012). Es war einmal Galizien. Lwiw.
19. Paslawska, Alla/Tobias Vogel/Wolodymyr Kamianets (2014). Galizien. Aus dem Großen Krieg. Lwiw.

20. Paslawska, Alla/Tobias Vogel/Alois Woldan (2016). Vivere Memento: Anthologie deutschsprachiger Werke von Ivan Franko. Lwiw.
21. Paslawska, Alla: Deutsche Sprache und Germanistik in der Ukraine. Entwicklungen und Tendenzen // Mitteilungen des Deutschen Germanistenverbandes. 1/2017, Jg. 64, S. 79–83.
22. Paslawska, Alla/Tobias Vogel (2017). Lwiw. Literarischer Reiseführer. Lwiw.
23. Reiners, Katrin (2012). Interkulturelle Musikpädagogik. Zur musikpädagogischen Ambivalenz eines trans- bzw. interkulturell angelegten Musikunterrichts in der Grundschule. Augsburg.
24. Rusanivs'kyj, Vitalij (2000). Ukrajins'ka mova. Encyklopedija [Ukrainian language. Encyclopedia]. Kyjiv.
25. Sacher-Masoch, Leopold v. (1858). Eine Galizische Geschichte. Schaffhausen.
26. Svencic'kyj, Ilarion (1905). Materialy po istorii vozrozhdenija Karpatskoj Rusi [Materials on the history of the revival of Carpathian Rus]. Lvov.
27. Wandkalenderwettbewerb 2020 Was haben DACH-Länder und ihre Bürger für mein Land geleistet?, zu erreichen unter: <https://udgv.org/de/nachrichten/673-poster-oder-wandkalenderwettbewerb-2020-was-haben-dach-l-nder-und-ihre-b-rger-f-r-mein-land-geleistet> (Stand: 25.05.2020).
28. Wasyltschuk, Wolodymyr (2017). Etapy rozseleння nimciv v Ukrajinі [Stages of German settlement in Ukraine] // Istorija nimciv Ukrajinі [History of Germans in Ukraine]. Kyiv, pp. 4–25.
29. Welsch, Wolfgang (1995). Transkulturalität. Zur veränderten Verfasstheit heutiger Kulturen // Zeitschrift für Kulturaustausch 1, S. 34–44.
30. Welsch, Wolfgang (2010). Was ist eigentlich Transkulturalität? // Darowska, Lusyna (Hg.): Hochschule als transkultureller Raum? Kultur, Bildung und Differenz in der Universität. Bielefeld, S. 39–66.
31. Woldan, Alois (2012). Einleitung. In: Paslawska, Alla/Jurko Prochasko/Tobias Vogel (Hgg.). Es war einmal Galizien ... Lwiw, S. 14–23.
32. Wunsch, Thomas (2018). Deutsche Kolonisation und historisches Gedächtnis im östlichen Europa. Forschungsstand und Forschungsfelder // Boeckh, Katrin (Hg.): Galizien und die Galiziendeutschen (1914–1940). Kontext und Quellen. Herne, S. 27–54.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Паславська – завідувач кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: теорія і практика перекладу, міжкультурна комунікація, лексична та синтаксична семантика, мовні універсалиї.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Alla Paslawska – Head of the Department of Intercultural Communication and Translation, Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: theory and practice of translation, intercultural communication, lexical and syntactic semantics, language universals.

УДК 811. 111. 81'42

DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-200-207

КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВІ ОДИНИЦІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Ірина АРХІПОВА (Бахмут, Україна)

ORCID: 0000-0001-5536-2779

Researcher ID – F-2745-2019

e-mail: nahemaa@ukr.net

АРХІПОВА Ірина. КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВІ ОДИНИЦІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ. Стаття присвячена різним типам текстових внесень, які фокусують увагу читача на необхідній інформації і сприяють експресивності, емоційності і естетичному ефекту. До таких композиційно-сміслових елементів тексту відносять позасюжетні одиниці композиційної структури тексту: епізоди, ремарки, примітки, вставні конструкції та авторські відступи.

Ключові слова: композиційно-сміслова одиниця, мататекст, вставні конструкції, ремарка, авторський відступ.